

РОЗДІЛ 8. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ТА КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

IMPROVEMENT OF ACCOUNTING AND AUDIT OF ACCOUNTS RECEIVABLE AND ACCOUNT PAYABLE AT ENTERPRISES

УДК 338.657

Калінеску Т.В.д.е.н., професор
Національний аерокосмічний
університет імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»**Павленко І.В.**студент
Національний аерокосмічний
університет імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Розкрито проблеми та особливості організації обліку, аналізу й аудиту розрахунків із кредиторами та дебіторами підприємства. Досліджено засади ефективної взаємодії обліку, аналізу та аудиту на підприємстві. Запропоновано шляхи ефективної організації обліку, аналізу та аудиту розрахунків, пов'язаних із дебіторською та кредиторською заборгованостями.

Ключові слова: облік, аудит, аналіз, дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, методи організації.

Раскрыты проблемы и особенности организации учета, анализа и аудита расчетов с кредиторами и дебиторами предприятия. Исследованы основы эффективного взаимодействия учета, анализа и аудита на предприятии. Предложены пути эффек-

тивной организации учета, анализа и аудита расчетов, связанных с дебиторской и кредиторской задолженностями.

Ключевые слова: учет, аудит, анализ, дебиторская задолженность, кредиторская задолженность, методы организации.

The problems and peculiarities of accounting, analysis and auditing of settlements with creditors and debtors of the enterprise are revealed. The principles of effective interaction of accounting, analysis and audit at the enterprise are investigated. The ways of effective accounting, analysis and audit of payments related to accounts receivable and payables are offered.

Key words: accounting, audit, analysis, accounts receivable, accounts payable, methods of organization.

Постановка проблеми. Проблема у загальному вигляді полягає у тому, що, на жаль, у сучасних умовах економічна ситуація в країні характеризується значною часткою неплатежів. Певною мірою цей факт пов'язаний із впливом наслідків світової економічної кризи, проте в нашій країні негативні тенденції підсилюються ще й незадовільним станом контролю всередині підприємств за виконанням договірних зобов'язань. Розрахунки з контрагентами є важливим складником фінансово-економічної діяльності будь-якого підприємства. Вони нерозривно пов'язані з вхідними та вихідними грошовими потоками, які становлять основу процесу забезпечення безперервної діяльності суб'єктів господарювання. Затягування строків отримання платежів та погашення зобов'язань приводить до сповільнення операційного циклу та зниження ділової активності підприємства. Крім того, вартість грошей з урахуванням фактора часу має тенденцію до зниження, що негативно впливає на їхню купівельну спроможність і приводить до скорочення ресурсів підприємств. Тому одним із головних завдань, які постають перед управлінською ланкою вітчизняних підприємств, є постійний моніторинг розмірів дебіторської та кредиторської заборгованості, строків погашення, аналіз їх структури та забезпечення оптимального співвідношення між сумами цих двох об'єктів обліку. У зміцненні фінансового стану і платоспроможності підприємств значна роль належить контролю за станом розрахунків, динамікою дебіторської і кредиторської заборгованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Загальні питання організації системи внутрішнього контролю за розрахунками з дебіторами та кредиторами розглядали такі вчені-науковці, як М.Т. Білуха [5], Ф.Ф. Бутинець [7], Л.В. Гуцаленко [8], Р.Т. Джога [10], В.П. Завгородній [11], Б.Ф. Усач [16] та інші. У працях українських учених висвітлено низку питань із організації та впровадження внутрішнього контролю на вітчизняних підприємствах. Так, наприклад, Л.В. Гуцаленко, Л.І. Шадурська досліджували організаційні та методичні підходи щодо контролю дебіторської і кредиторської заборгованості на аграрних підприємствах [8]; О. Белокоз розглядає теоретико-методологічні та організаційно-практичні проблеми запровадження внутрішнього аудиту дебіторської та кредиторської заборгованостей торговельних підприємств [4, с. 198]. Проте проблеми побудови надійної системи внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств ще не досить розкриті. Незначний обсяг методичних та практичних розробок цього напрямку контролю разом із проблемами дотримання фінансової дисципліни суб'єктами господарювання є причиною незадовільного стану розрахунків з контрагентами. Це в свою чергу призводить до викривлення інформації про фінансовий стан підприємств та знижує ефективність прийнятих управлінських рішень.

Метою статті є дослідження системи організації внутрішнього контролю розрахунків з дебіто-

рами і кредиторами на українських підприємствах, яка формує підґрунтя для прийняття своєчасних та ефективних управлінських рішень у процесі здійснення фінансово-господарської діяльності, а також визначення напрямів її удосконалення та розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Кредиторська та дебіторська заборгованість становлять суттєву частку відповідно оборотних активів і поточних зобов'язань підприємства – в деяких галузях до 40–50%, а це означає, що достовірність цих показників необхідна для забезпечення достовірності фінансової звітності в цілому [3, с. 285]. Враховуючи відсутність єдиного підходу до визначення сутності поняття «дебіторська заборгованість», доцільно навести її тлумачення в нормативних документах та працях провідних науковців (табл. 1). У результаті проведеного дослідження навчальної літератури та наукових праць виявлено, що між фахівцями у галузях бухгалтерського обліку, фінансів та економіки немає однозначності щодо визначення сутності поняття «кредиторська заборгованість» (табл. 2). Отже, проаналізувавши положення нормативно-правових документів і позиції науковців щодо сутності категорії «заборгованість», пропонуємо її визначати як правовідносини двох чи більше суб'єктів, які є наслідком вчинення певної дії (фінансово-господарської операції) одного суб'єкта (кредитора) до іншого (дебітора) щодо передачі товарно-матеріальних цін-

ностей, грошових коштів чи інших активів, надання послуг, виконання робіт або дії законодавчо-нормативних документів (виникнення заборгованості з податків чи інших обов'язкових платежів перед бюджетом та позабюджетними цільовими фондами), та надає кредитору право вимоги, а дебітору – обов'язок щодо її погашення [17].

У сучасних умовах підприємства нерідко здійснюють господарські операції, які не є нормальними з погляду операційної діяльності, можуть мати несистематичний характер і навіть ознаки фіктивності. Наприклад, наприкінці звітного періоду підприємство перераховує аванс певному контрагентові, проте в наступному періоді замість товарів (робіт, послуг) отримує повернення авансу. Такі операції здійснюються здебільшого між пов'язаними відносинами власності суб'єктами задля штучного збільшення вартості чи зміни структури їхніх активів, зниження податкових зобов'язань тощо.

Заборгованості, які утворюються при цьому, також є штучно сформованими, нерідко погашаються на початку наступного звітного періоду або конвертуються у фінансові активи – векселі чи інші цінні папери. Управління такими заборгованостями здійснюється за наперед визначеним алгоритмом, тому їх необхідно виділяти із загальної суми заборгованості підприємства, що і зумовлює необхідність виокремлення ознаки класифікації заборгованості «природа виникнення», за якою забор-

Таблиця 1

Визначення терміну «дебіторська заборгованість» в різних джерелах

Джерело	Тлумачення поняття «дебіторська заборгованість»
Бланк І.А.	Сума заборгованості на користь підприємства за наданий ним комерційний кредит, споживчий кредит, а також за попередню оплату продукції, що купується [6].
Сурніна К.С.	Майно (матеріальні ресурси), що не оплачені контрагентами, або готівка, що вилучена з кругообігу оборотних засобів [15].
П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»	Сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату [17].
П(С)БО 13 «Фінансові інструменти»	Сума, що виникає внаслідок надання коштів, продажу інших активів, робіт, послуг безпосередньо боржникові та не є фінансовим активом, призначеним для перепродажу [19].
М(С)БО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка»	Це похідні фінансові активи з фіксованими платежами, які підлягають визначенню та не мають котирування на активному ринку [16].

Таблиця 2

Підходи до розуміння терміна «кредиторська заборгованість» в економічній літературі та наукових працях

Джерело	Тлумачення поняття «кредиторська заборгованість»
Бланк І.А.	Поточні зобов'язання підприємства [6].
Сурніна К.С.	Сума, яку повинно сплатити підприємство (організація) в установлений термін юридичним або фізичним особам (кредиторам) внаслідок отримання ним коштів у грошовій або інших формах [20].
Власова І.О.	Сума заборгованості підприємства кредиторам на визначену дату [8].
Гончарук Р.П.	Складник кругообігу капіталу, котрий виступає предметом обов'язкових правовідносин між боржником і його кредитором, що виникли на стадії постачання і мають гривневий еквівалент [9].
Крамаренко Г.О. та Чорна О.Є.	Наслідок невчасного виконання підприємством своїх платіжних зобов'язань: за розрахунками за продукцію, роботи, послуги; з оплати праці; за розрахунками з бюджетом; з іншими кредиторами та інше [14].

гованість поділяють на об'єктивну та штучно сформовану. Запропонована класифікація розкриває природу різних видів дебіторської та кредиторської заборгованостей, відповідає структурі бухгалтерського балансу і дає змогу якісно та вчасно сформулювати інформаційне забезпечення для ухвалення рішень у процесі управління заборгованістю і підприємством. Бухгалтерський облік дебіторської та кредиторської заборгованостей в Україні регулюється такими законодавчими актами, як: Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», П(С)БО 11 «Зобов'язання», П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», Податковий кодекс України. Водночас в обліку дебіторської та кредиторської заборгованостей є такі проблемні питання (див. рис. 1)

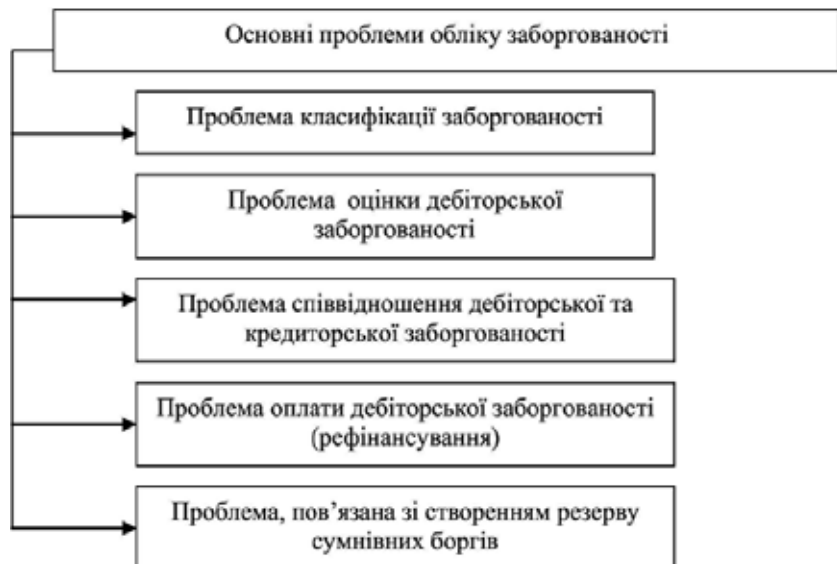

Рис. 1. Проблеми обліку заборгованості

Для вдосконалення системи обліку заборгованості можна надати такі рекомендації:

- Внести зміни в П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», які б розмежували поняття довгострокової та короткострокової дебіторської заборгованості. Сьогодні їх облік ведеться на різних рахунках бухгалтерського обліку, що не відзначено у вищезазначеному стандарті. Водночас зазначимо, що поточна дебіторська заборгованість є оборотним активом, а довгострокова – необоротним, і вони обліковуються на різних рахунках [17]. Доцільно було б здійснювати оцінку дебіторської заборгованості за допомогою міжнародних стандартів.

- Своєчасно та періодично контролювати співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей. Адже значне перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською створює загрозу фінансовій стабільності підприємства і потребує залучення додаткових джерел фінансування.

- Оплата дебіторської заборгованості являє собою форму реструктуризації активів, що полягає у переведенні дебіторської заборгованості в ліквідні форми активів. Основними видами оплати дебіторської заборгованості (рефінансування) є облік векселів, форфейтинг та факторинг. Водночас такі форми оплати дебіторської заборгованості, як факторинг і форфейтинг, не набули поширення під час здійснення господарської діяльності підприємств в Україні, тоді як застосування таких форм розрахунків пришвидшило б перетворення дебіторської заборгованості у грошові активи.

- Створити резерв сумнівних боргів та виробити порядок його визначення в обліковій полі-

тиці підприємства. Резерв сумнівних боргів варто формувати в розрізі кожного з боржників, за термінами непогашення дебіторської заборгованості та залежно від розмірів підприємства та обсягів діяльності. Це дасть змогу отримувати інформацію про суми дебіторської заборгованості, яка визнана сумнівною; про суми списаної дебіторської заборгованості в межах та понад резерв сумнівних боргів; про суми заборгованості, що раніше була визнана безнадійною [17].

Дебіторська та кредиторська заборгованість неоднорідні за своїм складом та мають специфіку системи відносин. Від правильної класифікації залежить не тільки порядок їх обліку, а й ефективність управління. Визначаючи заборгованість як систему економічних відносин, елементи поточних активів і поточних пасивів, які у своєму русі відображають єдиний процес кругообігу фінансових коштів і є взаємозалежними об'єктами управління, можна згрупувати за такими напрямками: об'єктами – товарна й нетоварна (розрахункова); суб'єктами (контрагентами) – заборгованість покупців (покупцям); постачальникам (постачальників); інших контрагентів; місцем виникнення щодо підприємства; зовнішня й внутрішня; строками погашення – заборгованість, що обслуговує поточну діяльність і поточну частину довгострокової заборгованості, строк оплати якої настає в поточному періоді; чинниками виникнення – оплата з відстроченням платежу й авансові розрахунки; характером виникнення – припустима (нормальна) й невинуватана, яка пов'язана з порушеннями фінансової дисципліни; виконанням умов договору – зі строком оплати, який ще не настав, із простроченим строком та з відстроченими платежами; ймовірністю повернення – заборгованість, яка потенційно може бути погашена, сумнівна й безнадійна; тривалістю

взаємин із контрагентами – тривала, періодична, виникаюча спонтанно; умовами кредитування – з фіксованим строком погашення; кредит із поверненням лише після фактичної реалізації товарів; кредитування за відкритим рахунком; кредитування за кредитним лімітом тощо [5].

Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю повинно включати низку елементів: формування принципів здійснення розрахунків підприємства з контрагентами; стандарти оцінки покупців і диференціацію умов надання кредиту; систему штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язань; процедуру інкасації дебіторської заборгованості.

Нині найбільшою проблемою для підприємств є управління дебіторською заборгованістю, тому що в кризових умовах ринку України дотримуватися усіх вимог, принципів та дисциплін досить важко, що може призвести до погіршення фінансового стану підприємства, а саме платоспроможності та ліквідності через нестачу коштів, які проходять по дебіторській заборгованості. Управлінським підрозділам на підприємстві доцільно впроваджувати такі економічні заходи, як реструктуризація або рефінансування дебіторської заборгованості, що дасть змогу прискорити процес її погашення [9].

У сучасних умовах необхідно контролювати стан розрахунків та стежити за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості, оскільки значне перевищення дебіторської заборгованості створює загрозу фінансовій стійкості та зумовлює необхідність залучення додаткових джерел фінансування або проведення рефінансування дебіторської заборгованості.

Правильний підхід до управління дебіторською заборгованістю надає підприємству певні вказівки щодо підвищення рівня ліквідності та платоспроможності, а також виступає інструментом скорочення ризиків фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, що є основою для забезпечення ефективної та фінансово стабільної діяльності та довгострокових перспектив розвитку.

Процес прогнозування боргових зобов'язань, а саме розрахунок сум дебіторської та кредиторської заборгованості, може бути не зовсім чітким, але необхідним для аналізу фінансової діяльності підприємства й уникнення нестачі грошових коштів та їх еквівалентів.

Особливості регулювання бухгалтерського обліку дебіторської та кредиторської заборгованості у вітчизняній та міжнародній практиці досліджені у статті Л.В. Безкоровайної «Особливості бухгалтерського обліку дебіторської і кредиторської заборгованості у вітчизняній та зарубіжній практиці» [2]. В ній визначено, що міжнародних стандартів для регулювання обліку дебіторської та кредиторської заборгованості (на відміну від вітчизняної системи обліку, в якій прийняті окремі стандарти) немає, а

регулювання обліку здійснюється різними стандартами. Отже, під час порівняння критеріїв визнання дебіторської та кредиторської заборгованості у вітчизняній та зарубіжній практиці обліку виявлені певні відмінності. Виявлена доцільність створення підприємствами резерву сумнівних боргів. Ще однією відмінністю національних і міжнародних стандартів обліку є вимога до розкриття інформації про дебіторську та кредиторську заборгованість у фінансовій звітності підприємств, що є певною складністю при її оцінці та порівнянні [3]. Так, за П(С)БО 10 дебіторська заборгованість оцінюється за первісною вартістю (або чистою вартістю реалізації відповідно) [17].

Ефективність процесу управління дебіторською та кредиторською заборгованістю варто розглядати як ситуацію, при якій їхній розмір, склад і співвідношення забезпечують оптимізацію розмірів прибутку й/або вільних коштів, з урахуванням пріоритетів базових цілей розвитку підприємства. Якщо ліквідність балансу підприємства визначається складом активів і їхнім співвідношенням з пасивами, то ліквідність заборгованості визначається, головним чином, швидкістю і строками її оборотності. Такі показники оцінки відносять до групи показників, що характеризують ефективність використання, а отже, й управління цими об'єктами. Розглядаючи ефективність процесу управління заборгованістю як ситуацію, за якої їхній розмір, склад і співвідношення забезпечують оптимізацію розмірів прибутку й/або вільних коштів, вченими і економістами-практиками розроблена відповідна система показників. До цієї системи ввійшли показники, що характеризують швидкість руху заборгованостей і їхніх основних елементів, тривалість операційного й фінансового циклів і коефіцієнти, які визначають співвідношення тривалості одного обороту основних видів заборгованостей. Розміри і динаміка останніх коефіцієнтів дозволяють встановити тенденції у взаєморозрахунках. Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю включає: визначення ймовірності їх виникнення; розроблення політики надання кредиту та інкасації для різних груп покупців/постачальників за видами продукції/послуг; аналіз і ранжування покупців/постачальників за обсягами закупівель, історії кредитних відносин і запропонованих умов оплати; контроль розрахунків із дебіторами/кредиторами за відстрочену або прострочену заборгованість та вивчення причин недотримання договірної дисципліни; визначення заходів прискорення обігу оборотних активів і зменшення безнадійних боргів; забезпечення умов, які гарантують своєчасне надходження коштів; прогноз надходжень коштів на основі коефіцієнтів інкасації [6, с. 141].

Проте є низка проблем у відображенні дебіторської і кредиторської заборгованості, серед них

найгострішими є: порядок списання і визначення наслідків списання заборгованості, співвідношення частки кредиторської і дебіторської заборгованості.

Виходячи з вищесказаного, можна запропонувати рекомендації, які дозволяють організувати раціональне управління дебіторською заборгованістю: постійний моніторинг розрахунків за простроченою (або відтермінованою) заборгованістю; моніторинг співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості для підвищення поточної ліквідності; застосовувати знижки при достроковій сплаті контрагентом; залучати нових покупців (замовників) для зниження ризику несплати монопольним замовником; своєчасно витребувати або гасити суми заборгованості; застосовувати вексельні форми розрахунків і взаємозаліків для зниження об'ємів заборгованостей. Це дозволить більш раціонально здійснювати розрахунки за продукцію/послуги й ефективніше використовувати фінансові ресурси. Для ефективної діяльності підприємство має бути забезпечене достатнім обсягом обігового капіталу. Його нестача зумовлює необхідність додаткового фінансування (кредитування), а отже, і додаткових витрат. Аналізуючи стан дебіторської і кредиторської заборгованості підприємства, треба дослідити, враховуючи кожну конкретну бізнесову ситуацію, причини виникнення кожного їх виду. Національні стандарти обліку було розроблено на основі Міжнародних стандартів, тому існують як спільні характеристики, так і відмінні. Вдосконалення вітчизняної системи обліку зобов'язань можливе за умови її уніфікації з міжнародною при одночасному врахуванні української бізнесової специфіки.

Синтетичний і аналітичний бухгалтерський облік дебіторської та кредиторської заборгованостей має організовуватися з урахуванням забезпечення простоти формування і використання необхідної інформації у фінансовій звітності при управлінні цими активами і зобов'язаннями, при цьому деталізація аналітичного обліку має давати змогу аналізувати оборотність кожного активу та умови і терміни погашення кожного зобов'язання в розрізі контрагентів та господарських (фінансових) операцій.

У науковій літературі рекомендована питома вага дебіторської заборгованості у вартості оборотних активів прийнята на рівні 40%. Враховуючи високі темпи інфляції, що характеризують сучасну економіку України, іммобілізація значної частини коштів підприємства у дебіторській заборгованості не тільки сповільнює фінансовий цикл підприємства, але є вкрай не вигідним [6, с. 140]. Метою внутрішнього контролю розрахунків з дебіторами та кредиторами є встановлення повноти, достовірності та своєчасності відображення даних в первинній документації підприємства, облікових регістрах і звітності. Контроль передбачає здійснення

перевірки за дотриманням планових показників; налагодження системи спостереження за строками оплати платежів; контроль за виконанням договірних відносин з боку як контрагентів, так і персоналу; виявлення резервів зростання платоспроможності підприємства та контроль за результатами виконання оптимізаційних управлінських рішень.

Попередній контроль розрахунків з контрагентами полягає у ретельному підборі клієнтів з метою мінімізації імовірності невиконання ними зобов'язань. Для цього кожне підприємство може розробити свою систему відбору з використанням різних критеріїв і показників. До головних аспектів, які беруться до уваги в процесі прийняття рішення про співпрацю з тим чи іншим контрагентом, можна віднести наступні: репутація потенційного контрагента (постачальника чи покупця) – суб'єктивна оцінка, яка базується на досвіді попередніх відносин, стані платіжної дисципліни, а також власних спостережень та інформації, отриманої від інших контрагентів; надійність фінансового становища – вивчення та аналіз основних показників фінансової звітності контрагента (платоспроможність, ліквідність, кредитоспроможність, стійкість тощо). На початковому етапі впровадження контролю на підприємстві необхідно перевірити обґрунтованість та ефективність обраної підприємством стратегії відносин із контрагентами. Вона насамперед повинна включати в себе умови надання чи отримання товарного кредиту, його забезпеченість, строк, доцільність застосування знижок тощо. Важливим є порядок класифікації усіх клієнтів, оскільки правильний розподіл дебіторів та кредиторів, який найбільш повно відображає сутність усіх розрахункових операцій підприємства, є запорукою успішності прийняття управлінських рішень. Одним із головних аспектів внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості є перевірка їх юридичного оформлення та обґрунтування. Для здійснення процесу придбання та реалізації підприємство вступає з іншими учасниками ринку в економічні взаємовідносини, правовою основою яких є укладання договорів. Процес договірної роботи регулюється на рівні підприємства (мікрорівні) і на рівні держави через законодавчі акти (макрорівень). Завдання, які постають в процесі здійснення контролю договірних процесів, полягають у перевірці: по-перше, відповідності змісту договорів нормативно-правовій базі України, а по-друге, формалізації процесу укладання договорів, тобто чи враховані при цьому усі важливі аспекти, обов'язкові реквізити (строки, умови розрахунків, відповідальності за порушення договірних зобов'язань тощо).

Розглянемо проблемні, на нашу думку, питання в обліку дебіторської і кредиторської заборгованості: нормативно рекомендована форма бухгалтерського обліку дебіторської кредиторської забор-

гованості не враховує специфіки цього активу, що зумовлює наявність різних ознак його класифікації і велику кількість методів оцінювання. А рекомендовані для використання облікові реєстри не передбачають накопичення інформації про розрахунки з дебіторами різного рівня деталізації і узагальнення даних. Через це неможливо отримати інформацію про дебіторську і кредиторську заборгованість в обсязі й вигляді, достатньому та потрібному для управління та аналізу розрахунків з дебіторами, зокрема, аналізу заборгованості загалом з метою прогнозування ймовірності настання платіжної кризи, складання рекомендацій щодо її недопущення тощо. Отже, потребує доопрацювання та удосконалення нормативне забезпечення та організація обліку дебіторської заборгованості на підприємстві. Є невирішені проблеми відображення в обліку довгострокової дебіторської заборгованості, оцінки поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи та послуги. В обліку відсутня деталізація та співвідношення різних видів дебіторської заборгованості у загальній їх структурі. Ці питання методичного блоку облікової системи досі не вирішені. Проблеми зближення бухгалтерського обліку сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості та обліку її для цілей оподаткування. Хоча законотворці і наполягають, що із введенням у дію Податкового кодексу України податковий облік максимально наближено до бухгалтерського обліку, але, як показує практика, проблеми їх взаємозв'язку, протиріч та розбіжностей залишилися і досі. Про це свідчать, наприклад, відмінності в порядку формування резерву сумнівних боргів у бухгалтерському обліку та обліку для цілей оподаткування, які дослідила О.М. Колеснікова [4, с. 285]. Результативність контролю залежить від постійного моніторингу та аналізу величини дебіторської та кредиторської заборгованості й їх впливу на фінансовий стан підприємства. На цьому етапі, по-перше, потрібно визначити оптимальний розмір дебіторської заборгованості, яка б надлишково не іммобілізувала фінансові ресурси суб'єкта господарювання і не створювала б перепон для можливості забезпечення безперебійного процесу постачання, виробництва, реалізації та розрахунків підприємства за своїми зобов'язаннями. По-друге, встановлення найбільш комфортного для підприємства співвідношення між дебіторською і кредиторською заборгованістю. Це важливо для прискорення оборотності цих двох показників. Вважається, що сприятливою є ситуація, коли період обороту дебіторської заборгованості підприємства менший, ніж період обороту кредиторської, оскільки за таких умов підприємство може погасити свої зобов'язання за рахунок коштів, що надходять від дебіторів.

Окрім того, необхідно систематично проводити інвентаризацію заборгованості шляхом перевірки

первинних документів, які є основою для проведення розрахунків та відображення операцій в обліку, а також шляхом звірки залишків з контрагентами. Слід особливу увагу звернути на те, що кожна операція повинна бути санкціонованою та законною. Ці контрольні процедури дозволяють розподілити дебіторську заборгованість залежно від строків її погашення на нормальну, прострочену та безнадійну. У свою чергу отримані відомості дають можливість вжити заходів стосовно простроченої заборгованості, а саме, враховуючи вимоги законодавства та договорів, можна розпочати претензійну роботу, застосувати економічні санкції (нарахування штрафів, пені, неустойки) та інші. Доцільним буде також в'яснити, хто несе відповідальність за своєчасність розрахунків із дебіторами, та з'ясувати причини порушення строків надходження коштів.

Контроль кредиторської заборгованості повинен забезпечувати своєчасність погашення договірних зобов'язань. Це в свою чергу дозволяє підприємству уникнути збитків у вигляді фінансових санкцій. Крім матеріальних вигід, ефективний контроль сприяє встановленню позитивного іміджу підприємства у бізнес-середовищі, що підвищує рівень довіри партнерів, збільшує ймовірність підписання контрактів на більш вигідних умовах. На нашу думку, на підприємстві доцільно розробити і затвердити Положення про інвентаризаційну комісію. У цьому положенні передбачити порядок формування інвентаризаційної комісії, кваліфікаційні вимоги, порядок здійснення інвентаризації, у тому числі розрахунків, права членів інвентаризаційної комісії, їх відповідальність тощо. Крім того, доцільним є розроблення посадової інструкції члена інвентаризаційної комісії, яка б визначала обов'язки та відповідальність членів постійно діючих та робочих інвентаризаційних комісій.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, за результатами дослідження можна дійти таких висновків:

1. Аналіз ситуації на підприємствах України свідчить про необхідність широкого впровадження дієвого внутрішньогосподарського контролю за розрахунками з дебіторами і кредиторами. Це забезпечить управлінський персонал достовірною, вчасною, максимально повною інформацією про стан, структуру та динаміку відносин з контрагентами і допоможе правильно визначити основні напрямки діяльності та завдання, які постають перед суб'єктом господарювання.

2. Першочерговими завданнями під час здійснення контролю дебіторської і кредиторської заборгованостей є: забезпечення юридичної обґрунтованості кожної суми дебіторської та кредиторської заборгованості; вивчення причин виникнення заборгованостей та прорахування їх наслідків; здійснення заходів щодо стягнення дебі-

торської заборгованості та з'ясування існування реальної можливості погашення кредиторської заборгованості; регулярне проведення інвентаризацій розрахунків на підприємстві та контроль за строком позовної давності.

3. Необхідною умовою якісного інформаційного забезпечення обліку заборгованості є визначення її сутності та проведення класифікації. Для цього заборгованість необхідно визначати як синтезовану економічну категорію та визначати природу її виникнення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Акімова Н.С., Новицька Н.В. Основні проблеми обліку та внутрішнього аудиту дебіторської і кредиторської заборгованостей / Н.С. Акімова, Н.В. Новицька // Научно-технический сборник. Серия: Экономические науки. 2012. № 77. С. 268–273.

2. Безкоровайна Л.В. Особливості бухгалтерського обліку дебіторської і кредиторської заборгованості у вітчизняній та зарубіжній практиці / Л.В. Безкоровайна // Ефективна економіка. № 26. Харків, 2016.

3. Белокоз О. Внутрішній аудит дебіторської та кредиторської заборгованостей торговельних підприємств / О. Белокоз // Економічний аналіз : зб. наук. праць. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2011. Вип. 9. Ч. 1. URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/2011_9_1/pdf/byelokoz.PDF.

4. Белокоз О.І. Відмінності між вітчизняними та міжнародними підходами до оцінки дебіторської заборгованості торговельних підприємств / О. Белокоз // Галицький економічний вісник. 2010. № 3. С. 197–201.

5. Білуха М.Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту: [підручник] / М.Т. Білуха. К.: Вища школа, 1994. 364 с.

6. Бланк И.А. Управление активами и капиталом / И.А. Бланк. К.: Ника-Центр, Эльга, 2003. 448 с.

7. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський облік у бюджетних установах : навч. посіб. / Ф.Ф. Бутинець. 2-ге вид., доповн. і переробл. Житомир: Рута, 2006. 472 с.

8. Власова І.О. Облік розрахунків з дебіторами та кредиторами: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 бухгалтерський облік, аналіз та аудит. Донецьк, 2005. 178 с.

9. Гончарук Р.П. Сутність та класифікація кредиторської заборгованості: колізії наукових підходів. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2012. № 1(59). С. 48–51.

10. Гуцаленко Л.В., Шадурська Л.І. Організація контролю дебіторської і кредиторської заборгованості господарюючого суб'єкта // Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Випуск 5(20). Ч. 1. URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2011_5_1/zbirnik_O_FN_5_1_116.pdf.

11. Джога Р.Т. Бухгалтерський облік у бюджетних установах: Навчальний посібник. К.: КНЕУ, 2001. 250 с.

12. Завгородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. 2-ге вид. Львів: «Центр Європи», 2007. 576 с.

13. Кондукова Е.В., Лісовий А.В. Аналітичні аспекти податкового дослідження стану розрахунків з контрагентами // Сталій розвиток економіки. 2014. № 3. С. 285–290.

14. Крамаренко Г.О. Сутність, причини і тенденції приватизації в контексті глобального економічного зростання: інституційний аспект / Г.О. Крамаренко, О.Є. Чорна // Академічний огляд. 2013. № 2. С. 13–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ao_2013_2_3.

15. Марусяк Н.Л. Дебіторська та кредиторська заборгованості як основні регулятори кругообігу оборотного капіталу підприємства / Н.Л. Марусяк // Вісник Хмельницького національного університету. 2011. № 2. Т. 2. С. 139–142.

16. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 (МСБО 39), виданий Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку зі змінами станом на 1 січня 2013 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_015.

17. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2013 № 627. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>.

18. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 08.02.2014 № 48. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>.

19. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2013 № 627. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01>.

20. Сурніна К.С. Удосконалення обліку дебіторської і кредиторської заборгованості промислових підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / К.С. Сурніна. Луганськ, 2002. 19 с.

21. Усач Б.Ф. Контроль і ревізія / Б.Ф. Усач. 7-ме вид., перероб. і доп. К.: Знання-Пресс, 2008. С. 263.

22. Черненко Л.В. Управління дебіторською заборгованістю в аграрних підприємствах: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Черненко Л.В. К., 2007. 241 с.

REFERENCES:

1. Akimova N.S., Novytska N.V. Osnovni problemy obliku ta vnutrishnoho audytu debitorskoi i kredytor-skoi zaborhovanostei / N.S. Akimova, N.V. Novytska // Nauchno-tekhnycheskyi sbornyk. Serii: Ekonomichni nauky. 2012. # 77. S. 268–273.

2. Bezkorovaina L.V. Osoblyvosti bukhhalter-skoho obliku debitorskoi i kredytor-skoi zaborhovanosti u vitchyznianiі ta zarubizhnii praktytsi / L.V. Bezkorovaina // Efektyvna ekonomika. # 26. Kharkiv, 2016.

3. Bielokoz O. Vnutrishnii audyt debitorskoi ta kredytor-skoi zaborhovanostei torhovelnykh pidpriemstv / O. Bielokoz // Ekonomichni analiz : zb. nauk. prats. – Ternopil: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu «Ekonomichna dumka», 2011. Vyp. 9. Ch. 1. URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/2011_9_1/pdf/byelokoz.PDF.

4. Bielokoz O.I. Vidminnosti mizh vitchyznianymy ta mizhnarodnymy pidkhodamy do otsinky debitorskoi zaborhovanosti torhovelnykh pidpriemstv / O. Bielokoz // Halyskyi ekonomichni visnyk. 2010. # 3. S. 197–201.

5. Bilukha M.T. Teoriia finansovo-hospodarskoho kontroliu i audytu: [pidruchnyk] / M.T. Bilukha. K.: Vyshcha shkola, 1994. 364 s.
6. Blank Y.A. Upravlyenye aktyvamy y kapytalom / Y.A. Blank. K.: Nyka-Tsentr, Эlha, 2003. 448 s.
7. Butynets F.F. Bukhhalterskyi oblik u biudzhetykh ustanovakh: navch. posib. / F.F. Butynets. 2-he vyd., dopovn. i pererobl. Zhytomyr: Ruta, 2006. 472 s.
8. Vlasova I.O. Oblik rozrakhunkiv z debitoramy ta kredytoramy: dysertatsiia na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.06.04 bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt. Donetsk, 2005. 178 s.
9. Honcharuk R.P. Sutnist ta klasyfikatsiia kredytorskoj zaborhovanosti: kolizii naukovykh pidkhodiv. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky. 2012. # 1(59). S. 48–51.
10. Hutsalenko L.V., Shadurska L.I. Orhanizatsiia kontroliu debitorskoj i kredytorskoj zaborhovanosti hospodariuchoho subiekta // Zbirnyk naukovykh prats. Lutskyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet. Vypusk 5(20). Ch. 1. URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2011_5_1/zbirnyk_O_FN_5_1_116.pdf.
11. Dzhoha R.T. Bukhhalterskyi oblik u biudzhetykh ustanovakh: Navchalnyi posibnyk. K.: KNEU, 2001. 250 s.
12. Zavhorodnii A.H., Vozniuk H.L., Smovzhenko T.S. Finansovyi slovnyk. 2-he vyd. Lviv: Tsentr Evropy, 2007. 576 s.
13. Kondukova E.V., Lisovyi A.V. Analitychni aspekty podatkovoho doslidzhennia stanu rozrakhunkiv z kontrahentamy // Stalyi rozvytok ekonomiky. 2014. # 3. S. 285–290.
14. Kramarenko H.O. Sutnist, prychny i tendentsii pryvatyzatsii v konteksti hlobalnoho ekonomichnoho zrostantia: instytutsiinyi aspekt / H.O. Kramarenko, O.Ye. Chorna // Akademichnyi ohliad. 2013. # 2. S. 13–20. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ao_2013_2_3.
15. Marusiak N.L. Debitorska ta kredytorska zaborhovanosti yak osnovni rehulatory kruhoobihu oborotnoho kapitalu pidpriemstva / N.L. Marusiak // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. 2011. # 2. T. 2. S. 139–142.
16. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 39 (MSBO 39), vydanyi Radioiu z Mizhnarodnykh standartiv bukhhalterskoho obliku zi zminamy stanom na 1 sichnia 2013 r. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_015.
17. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 10 "Debitorska zaborhovanist", zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 27.06.2013 # 627. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>.
18. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 11 "Zoboviazannia", zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 08.02.2014 # 48 [Elektronnyi resurs]-Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>.
19. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 13 "Finansovi instrumenty", zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 27.06.2013 # 627. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01>.
20. Surnina K.S. Udoskonalennia obliku debitorskoj i kredytorskoj zaborhovanosti promyslovykh pidpriemstv: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk : spets. 08.06.04 «Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt» / K.S. Surnina. Luhansk, 2002. 19 s.
21. Usach B.F. Kontrol i reviziia / B.F. Usach. 7-me vyd., pererob. i dop. – K.: Znannia-Press, 2008. S. 263.
22. Chernenko L.V. Upravlinnia debitorskoju zaborhovanistiu v ahrarykh pidpriemstvakh: dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04 / Chernenko L.V. K., 2007. 241 s.

Calinescu T.V.Candidate of Economic Sciences, Professor, Head of Finance Department
National Aerospace University "Kharkiv aviation institute"**Pavlenko I.V.**

Student

National Aerospace University "Kharkiv aviation institute"

**IMPROVEMENT OF ACCOUNTING AND AUDIT
OF ACCOUNTS RECEIVABLE AND ACCOUNT PAYABLE AT ENTERPRISES**

Actuality of research this theme is consists in those, that the modern stage of activity almost all enterprises is characterized by worsening of it's the financial state, each has a floating or long-term debtor or creditor debts.

A debtor and creditor debts are not only indicators which determine the level of enterprise debts, but also economic phenomena, which substantially influence on activity of enterprises in general.

A problem in a general view consists in those, that in modern events the economic situation in a country is characterized by considerable part of non-payments. Up to a point this fact is related to influence of consequences the world economic crisis, however in our country negative tendencies are more increased and the unsatisfactory state of internal control on the enterprises for implementation of contractual obligations.

The research purpose is grounded on necessity of permanent internal control for calculations with debtors and creditors on the Ukrainian enterprises for the acceptance of permanently and effective administrative decisions in the process of realization the financial and economic activity, and also for determination of directions of its improvement and development.

In the process of research with helps of the systems essence of concepts the debtor and creditor debt was certain methods, like a: the method of supervision enabled to investigate organization of account and audit of creditor and debtor debts on enterprises; method comparison and generalization is allowed to define problem aspects take in attention for a audit of debtor and creditor debt and offer measures for take a decision for the control problems and the management of debtor and by an account payable, to grounded the necessity of wide introduction the effective internal control for calculations with debtors and creditors, to provided legal accompaniment each sum of debtor and creditor debt, to investigated reasons of origin of debts and outline its consequences, to carry out measures for the penalty of account receivable and define possibilities of creditor debt liquidation, to regulated the realization of taking the inventory of calculations on enterprises and control for the term of limitation the actions. It is well-proven that the condition of the high-quality informative providing of debt account is determination of its composition and realization of its classification. For this reason the debt was examined as synthesized economic to the category, which has the origin nature in each rare case.